

Bölüm 8

ORTAÇAĞ TÜRKÇE TIP METİNLERİNE GÖRE ANADOLU'DA İNSAN VE HAYVAN TEDAVİSİNDE ORTAK KULLANILAN BİTKİLER II (DOĞAL YAYILIŞ ALANI TÜRKİYE DIŞINDAKİ COĞRAFYALAR OLANLAR)

Meryem GÜRBÜZ¹

Hüseyin DOĞAN²

GİRİŞ

İslâm medeniyetinde bilimsel tıbbın gelişimi iki evre içinde değerlendirilmektedir. Bunlar Sasani hükümdarı I. Şapur (241-273) döneminde kurulan Cündişapur şehrinde Antik Yunan ve Hint medeniyetlerine ait tıp eserlerinin tercüme edilmesi ile başlayan faaliyetin Abbasilerin (750-1258) ikinci başkenti Bağdat'da kurulan Beytül Hikme'de hız kazanması ile sınırları çizilebilecek Kabullenici Dönem ve bu tercümelerin ışığında gözlem ve deneylerle desteklenen yeni tıbbi bilgilerin üretildiği Yaratıcı Dönem'dir (Bayat, 2016). Tercüme döneminde Hippocrates (MÖ 460-MÖ 370), Theophrastus (MÖ 370-MÖ 287) Dioscorides (40-90) ve Galenus (130-210) başta olmak üzere çok sayıda Antik Yunan uygarlığı hekiminin eserleri Arapçaya kazandırılmış, Hippocrates ve Galenus'un ilk defa işaret ettiği humoral patoloji teorisi (hıltlar teorisi) genel kabul görmüş (İbn-i Şerîf, 2017) ve çok sayıda Yunanca hastalık ve bitki ismi olduğu gibi Arapçaya alınmıştır. Örneğin Theophrastus'un χαμαίδρυς (chamaidrús) (Theophrastus, 1916) olarak isimlendirdiği modern *Teucrium chamaedrys* L. (kısamahmut); İbni Sina (980-1037) tarafından كمادريوس (kemaderyus) (Avicenna, 1473) olarak; Dioscorides'in κενταύριον μικρόν (kentaurion mikron) (Dioscorides, 2000) olarak isimlendirdiği modern *Centaureum erythraea* Rafn (kırmızı kantaron) İbnü'l-Baytâr (1197-1248) tarafından قنطريون صغير (kantaryun-ı sagir) (al-Baithar, 1842) ile κενταύριον μέγα (kentaurion mega) (Dioscorides, 2000) olarak isimlendirdiği modern *Cyanus segetum* Hill (gelintacı) yine Baytar tarafından قنطريون كبير (kan-

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih, meryembgurbuz@gmail.com.

² Doktora öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih, huseyinchahiddogan@gmail.com.

KAYNAKLAR

1. Ak, M. (2008). *Mehmet b. Çerkes'in Kitabı Baytarname Tercümesi (60b-109a, Giriş – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
2. Aktaş, E. G. (2010). *Abdulvehhâb'ın Müntehab Adlı Tıp Kitabı (İnceleme – Metin – Dizinli Sözlük)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
3. Al-Ghâfiqî, Ahmad ibn Muhammad. (1932). *The Abridged Version of "The Book of Simple Drugs"*. (Translated by: Gregorius Abu'l-Farag (Barhebraeus)). Cairo: Institute for the History of Arabic-Islamic Science.
4. Anonim. (2013). *Cerrâh-Nâme İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım*. (Haz: Serdar Yavuz). İstanbul: Kesit.
5. Avicenna (1473). *Canon Medicinæ Lib I-IV*. (Translated by: Gerard de Sabloneta). Strassburg: Adolf Rusch.
6. Ayhan, Z. A. (2011) *Kitabu Emrazi'l-'Ayn (İnceleme – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
7. Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
8. Baytop, T. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
9. Bulut, T. K. (2009). *Mehmet b. Çerkes'in Kitabı Baytarname Tercümesi (1b-60a, Giriş – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
10. Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) (1990). *Müntehab-ı Şifâ I. Giriş – Metin*. (Haz: Zafer Önler). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
11. Çablı, A. (2014). *Ahmed b. Hasan b. Ahnef'in Kitabı Baytar-Name Tercümesi (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım (vr. 39b-79a))*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
12. Çağırın, Ö. (1992) *Ahmed-i Da'i: Tıbb-ı Nebvî. İmla – Fonetik – Morfoloji – Karşılaştırmalı Metin – İndeks ve Sözlük*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
13. Çetin, H. A. (2016). *Akşemseddin'in Mâddetü'l-Hayat Adlı Eseri (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
14. Davis, P. H. (1967). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. II*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
15. Davis, P. H. (1970). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. III*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
16. Davis, P. H. (1972). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. IV*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
17. Davis, P. H. (1975). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. V*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
18. Davis, P. H. (1978). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. VI*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
19. Davis, P. H. (1982). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. VII*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
20. Davis, P. H. (1984). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. VIII*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
21. Davis, P. H. (1985). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands vol. IX*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
22. Dioscorides Pedanius. (2000). *De Materia Medica*. (Translated by: T. A. Osbaldeston). Johannesburg: Ibis Press.

23. Doğan, Ş. (2009). *Terceme-i Akrahâd'in Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş – İnceleme – Metin – Dizinler)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
24. Göçgün, S. (2010). *Abdulvehhâb'in "Müntehab-ı Fi't-Tıbb" Adlı Eseri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
25. Gümüşatam, G. (2009). *Haza Kitab u Hükema-yı Tertib-i Mu'alece Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi (İnceleme – Metin – Dizin – Terimler Sözlüğü)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
26. Güven, M. (2005). *Abdulvehhâb bin Yusuf'un Müntehab-ı Fi't-Tıbb'ı (Dil incelemesi – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
27. Hekim Bereket. (2016). *Hulasa. Metin – Sözlük*. (Haz. Binnur Erdağı Doğuer). Ankara: Ürün Yayınları.
28. Hekim Bereket. (2013). *Tuhfe-i Mübarizi. Metin – Sözlük*. (Haz. Binnur Erdağı Doğuer). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
29. Ibn al-Baithar. (1840). *Grosse Zusammenstellung über die Kräfte der bekannten einfachen Heil- und Nahrungsmittel I*. (Translated by: Joseph von Sontheimer). Hallberger'sche Verlagshandlung. Stuttgart, 1840.
30. Ibn al-Baithar. (1842). *Grosse Zusammenstellung über die Kräfte der bekannten einfachen Heil- und Nahrungsmittel II*. (Translated by: Joseph von Sontheimer). Stuttgart: Hallberger'sche Verlagshandlung.
31. İbn Baytar. (2017). *Tercüme-i Müfredât-ı İbn Baytar*. (Haz. Komisyon). İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları.
32. İbni Sînâ. (2018). *El-Kânûn Fi't-Tıbb İkinci Kitap*. (Çev. Esin Kâhya). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
33. İlhan, N. (1998). *Eşref bin Muhammed: Haza'inus-Sa'adat (İnceleme – Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
34. İshâk bin Murâd (2016). *Edviye-i Müfredde*. (Haz. Mustafa Canpolat ve Zafer Önler). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
35. Kırbıyık, S. (2014). *Ahmed b. Hasan b. Ahnef'in Kitabı Baytarnâme Tercümesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım (vr. 1b-39b)). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
36. Kurban, F. (1990). *Şirvani Mahmud: Sultaniyye (Giriş – Metin – Sözlük)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
37. Küçükçakaya, B. (2016). *Kitabu Baytarname (Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Kütüphanesi) (İnceleme – Metin – Dizin – Tıpkıbasım.)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
38. Linnaeus, C. (1762). *Species Plantarum, Editio Secunda*. Holmiae: Laurentii Salvii
39. Özdemir, G. (2018). *Hekim Beşir Çelebi. Mecmû'atül-Fevâ'id (Giriş – İnceleme – Çeviri Yazılı Metin – Dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
40. Özer, O. (1995). *Ahmedi: Tervihü'l-Ervah. Giriş – İnceleme – Metin. Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
41. Şenel, Ü. (1988). *Amasyalı Hekim Sabuncuoğlu Şerefeddin'in Eseri: Mücerrebname (İnceleme – Metin – Transkripsiyon – İndeks)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
42. Tabîb İbn-i Şerîf. (2017). *Yâdigâr*. (Haz.: Komisyon). İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
43. Theophrastus (1916). *Enquiry into Plants II*. (Translated by: Arthur Hort). London: William Heinemann.
44. Uçar, İ. (2009). *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş – İnceleme – Metin – Dizinler)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.